

BIBLIOTEKI MNIEJSZOŚCI NIEMIECKIEJ W WIELKOPOLSCE I NA POMORZU

Dzieje niemieckiej mniejszości mieszkającej w Polsce w okresie międzywojennym są — już w zestawieniu z innymi mniejszościami — stosunkowo dobrze znane. Nie oznacza to bynajmniej, że stan badań można uznać za tak dalece zaawansowany, by już obecnie pokusić się o próbę syntezy. Niektóre aspekty historii niemieckiej mniejszości w Rzeczypospolitej były na ogół traktowane przez badaczy w sposób marginalny. Rodzimi i obcy autorzy jak gdyby nie dostrzegali w pełni dużej roli, jaką odgrywały w życiu kulturalno-oświatowym Niemców w Polsce międzywojennej biblioteki i książki niemieckie. Za pewien przejaw zmiany tego stanu rzeczy winno się uznać ukazanie się artykułu Krystyny i Alfreda Puziów¹, poświęconego księżnicom niemieckim w województwie śląskim. Lektura tej publikacji, bezsprzecznie wnoszącej nowe elementy faktograficzne, uzmysławia zarazem jak wiele jeszcze trzeba wnieść wysiłku badawczego, ażeby w sposób pełny zaprezentować biblioteki mniejszości niemieckiej, ich księgozbiory, zasięg oddziaływania.

Krystyna i Alfred Puziowie przedstawili zarys działalności Związku Niemieckich Bibliotek Ludowych w Polsce² (*Verband deutscher Volksbüchereien in Polen*), którego główna siedziba mieściła się w Katowicach. Jak już wyżej sygnalizowano autorzy ograniczyli swoje rozważania jedynie do województwa śląskiego. W tym miejscu należy wspomnieć, że terenem oddziaływania Związku Niemieckich Bibliotek Ludowych w Polsce były także obszary południowej Polski.

Drugą centralą niemieckiej działalności bibliotecznej w Polsce był Związek Niemieckich Bibliotek w Polsce (*Verband deutscher Büchereien in Polen*), który obejmował swoim zasięgiem Wielkopolskę, Pomorze, Polskę centralną a także i Wołyń³. Związek ten został założony w 1924 r. w Poznaniu i tam też była jego główna siedziba. Początkowo zrzeszał on jedynie większe biblioteki niemieckie. W 1926 r. Związek Niemieckich Bibliotek w Polsce skupiał w województwach poznańskim i pomorskim oraz na Wołyniu ponad 60 bibliotek, których zasoby liczyły łącznie

¹ K. Puzio, A. Puzio, *Biblioteki mniejszości niemieckiej w województwie śląskim 1922 - 1939*. „Roczniki Biblioteczne” z. 1 - 2, 1984.

² Jest to bardziej precyzyjna nazwa aniżeli podana przez K. i A. Puziów nazwa „Związek Niemieckich Bibliotek w Polsce”.

³ W. Kotowski, *Wybrane problemy życia kulturalnego mniejszości niemieckiej w Polsce. W: Rola mniejszości niemieckiej w rozwoju stosunków politycznych w Europie 1918 - 1945*. Pod red. A. Czubińskiego, Poznań 1984, ss. 361 - 362; P. Hauser, *Mniejszość niemiecka w województwie pomorskim w latach 1920 - 1939*. Wrocław 1981, ss. 159 - 160. Dużo informacji o interesującej nas problematyce zawiera książka R. Dąbrowskiego, *Mniejszość niemiecka w Polsce i jej działalność społeczno-kulturalna w latach 1918 - 1939*. Szczecin 1982, ss. 147 - 151. Z prac niemieckich interesujące nas dane znajdujemy zwłaszcza w pracy O. Heikego, *Die deutsche Minderheit in Polen bis 1939. Ihr Leben und Wirken kulturell-gesellschaftlich-politisch*. Leverkusen 1985, ss. 352 - 355, 407, 409.

150 000 tomów; dwa lata później księgozbiór Związku wzrósł do 320 000 tomów.⁴

Rozwój niemieckich bibliotek na ziemiach polskich wchodzących uprzednio w skład zaboru pruskiego rozpoczął się na przełomie XIX i XX w. Władze niemieckie dostrzegły wówczas możliwości wykorzystania bibliotek dla celów germanizacyjnych i położyły duży nacisk na zwiększenie sieci księżnic i ich zasobów. Poczynaniom niemieckim towarzyszyły z reguły wysiłki Polaków, które zmierzały do rozwijania zainteresowań polską książką wśród mieszkańców wschodnich prowincji Rzeszy. Ta rywalizacja przybrała największe rozmiary w prowincji poznańskiej, na terenie której w 1910 r. prowadziło działalność 668 bibliotek niemieckich i 693 biblioteki polskie⁵.

Po I wojnie światowej stan posiadania strony niemieckiej także i tutaj uległ wyraźnemu osłabieniu. Władze polskie w 1923 r. zamknęły wszystkie księżnice niemieckie utrzymywane wcześniej przez lokalne samorządy niemieckie⁶ w Wielkopolsce i na terenie województwa pomorskiego. Wywołało to różnorakie sprzeciwy działaczy niemieckiej mniejszości. Wysuwali oni nawet pod adresem władz polskich zarzuty celowego utrudniania działalności niemieckich bibliotek na terenach, które weszły w skład Rzeczypospolitej. Wyrazem tej postawy mogą być i jednostronne sądy Hermanna Rauschninga wyrażone na łamach głośnej książki *Die Entdeutschung Westpreußens und Posens. Zehn Jahre polnischer Politik*⁷.

Nie ulega też wątpliwości, że późniejszy prezydent Senatu Wolnego Miasta Gdańska położył duże zasługi w doprowadzeniu do powstania Związku Bibliotek Niemieckich w Polsce. W pierwszych latach jego istnienia H. Rauschning wywierał decydujący wpływ na charakter i zasięg oddziaływania Związku. Jest to stosunkowo słabiej znany okres działalności późniejszego autora *Gespräche mit Hitler*, którego lepsze poznanie będzie pomocne nie tylko dla pełniejszego poznania złożonej osobowości H. Rauschninga ale równocześnie przybliży nam problematykę niemieckiego ruchu bibliotecznego w Wielkopolsce i na Pomorzu⁸. Dla

⁴ W. Sworakowski, *Niemieckie towarzystwa naukowe i biblioteki w Polsce*. „Strażnica Zachodnia” 1933, ss. 214 - 215.

⁵ *Biblioteki wielkopolskie i pomorskie*. Pod red. S. Wierczyńskiego, Poznań 1929, s. 321. W pracy W. Thauera i P. Vodoseka, *Geschichte der öffentlichen Bücherei in Deutschland* wydanej w 1978 r. w Wiesbaden, na str. 57 stwierdzono, że „Günstig entwickelte sich das Büchereiwesen in Oberschlesien und der Provinz Posen, wo sich der Staat aus politischen Gründen schon ziemlich früh am Aufbau beteiligte”.

⁶ W. Sworakowski, *op. cit.*, s. 211.

⁷ H. Rauschning, *Die Entdeutschung Westpreußens und Posens. Zehn Jahre polnischer Politik*. Berlin 1930, ss. 329 - 330.

⁸ W połowie lat osiemdziesiątych została przekazana ze Stanów Zjednoczonych do koblenckiego *Bundesarchiv* spuścizna po H. Rauschningu. Niestety, autor niniejszego artykułu nie miał okazji wglądu do materiałów, o których istnieniu warto wiedzieć. Warto też w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt marginalnego zainteresowania zarówno rodzimych, jak i niemieckich badaczy biografią osób odgrywających znaczące role w życiu niemieckiej mniejszości w Rzeczypospolitej.

pełniejszego obrazu dodajmy, że dużą rolę w Związku Bibliotek Niemieckich w Polsce odgrywał i Kurt Lück⁹.

Po I wojnie światowej mniejszą rolę aniżeli we wcześniejszym okresie odgrywały tzw. księżnice wędrowne (*Wanderbücherei*). System ten wykazywała wiele mankamentów, m.in. część książek ginęła lub ulegała zniszczeniu. Podobnie sprawa przedstawiała się z opakowaniami. W 1928 r. podjęto próbę reorganizacji systemu bibliotecznego i systemem księżnic wędrownych objęto jedynie te miejscowości, w których mieszkało mniej niż 5 rodzin niemieckich. W pozostałych zaś miejscowościach, o ile nie prowadziła tam już działalności niemiecka księżnica, zakładano filię biblioteki¹⁰.

Największe biblioteki charakteryzowanego tutaj Związku istniały w Poznaniu, Bydgoszczy, Toruniu, Grudziądzu i Tczewie. W skład zasobów poznańskiej *Deutsche Bücherei* wchodziło pod koniec 1928 r. 35 868 tomów, 37 map, 465 dysertacji doktorskich, 97 rękopisów i 129 dokumentów¹¹. Biblioteka ta przejęła m.in. księgozbiór poznańskiego Towarzystwa Historycznego (*Historische Gesellschaft*) i posiadała stosunkowo bogate zbiory dotyczące problematyki Niemców zagranicznych, dziejów niemieckich na ziemiach polskich, tzw. literatury ojczyźnianej (*Heimatliteratur*). Wprawdzie około 1/4 zasobów poznańskiej *Deutsche Bücherei* trzeba zaliczyć do literatury pozbawionej większych ambicji, jednakże w sumie księżnica ta mogła się poszczycić wieloma wartościowymi pracami¹².

Należy podkreślić, że upowszechnianie niemieckich książek wśród skupisk ludności niemieckiej w Rzeczypospolitej było różne. Najbardziej aktywnie działano w województwach zachodnich i w województwie łódzkim, najsłabiej chyba na Wołyniu. Istniejące tam placówki biblioteczne były nad wyraz skromne, rzadko ich księgozbiór przekraczał sto tomów, aktywność czytelnicza zaś wśród tamtejszych Niemców była niewielka. Jak twierdziła Zofia Cichocka-Petrażycka w wydanej w 1933 r. pracy: „Popyt mają tylko książki o treści religijnej, a czytanie świeckich jest, podobnie jak przed wojną, uważane przez wielu kolonistów za grzech”¹³.

⁹ Dr Kurt Lück (1900 - 1942), jeden z założycieli Związku Niemieckich Bibliotek w Polsce. Autor pracy *Deutsche Aufbaukräfte in der Entwicklung Polens* (Plauen 1934), w której przypisywał przesadnie zasługi Niemcom w rozwoju gospodarczo-kulturalnym na ziemiach polskich.

¹⁰ P. Hauser, *Mniejszość niemiecka w województwie pomorskim w latach 1920 - 1939*. Wrocław 1981, s. 159. Zob. też W. Thauer, P. Vodosek, *op. cit.*, s. 57.

¹¹ Bundesarchiv-Koblenz, Deutsches Ausland-Institut, R. 57 1099, Polen 8, Nr 2, b.p., *Bericht des Verbandes Deutscher Büchereien in Polen*, 1 XI 1928. H. Rauschning zaś twierdził, że liczba tomów w tej księżnicy na początku lat dwudziestych wynosiła 46 tys. Por. tenże, *Vom deutschen geistigen Leben in Posen*. „Ost-deutsche Monatshefte” nr 12/1923, s. 551.

¹² Bundesarchiv-Koblenz, Deutsches Ausland-Institut, R. 57 1099, Polen 8, Nr 2, b.p. — jak wyżej.

¹³ Z. Cichocka-Petrażycka, *Zywiol niemiecki na Wołyniu*. Warszawa 1933, s. 148. Podobną opinię reprezentuje i J. Weisner, *Die soziale und wirt-*

Biblioteki mniejszości niemieckiej w międzywojennej Polsce przejawiały różnorodną aktywność kulturalną. Obok propagowania niemieckiej książki krzewiły niemiecką muzykę, popularyzowały dokonania niemieckiej nauki, organizowały koncerty, odczyty, wystawy. Tak np. wspomniana już *Deutsche Bücherei* w Poznaniu jedynie w 1935 r. zorganizowała trzy wykłady o charakterze popularnonaukowym, dwa koncerty i pięć wystaw plastyków. Niemalże wszyscy prelegenci i wykonawcy, co jest dość znamienne, byli mieszkańcami Rzeszy¹⁴.

Duży wpływ na rozwój niemieckich księżnic w Rzeczypospolitej miała pomoc udzielana im przez władze bądź organizacje niemieckie. Obok dotacji finansowych dostarczano do bibliotek mniejszości niemieckiej książki, pisma, karty katalogowe, umożliwiano szkolenia bibliotekarskie na terenie Rzeszy. Wiodącą rolę, podobnie zresztą jak i w przypadku wielu innych odcinków działalności Niemców w Polsce, odgrywały *Auswärtiges Amt* i *Deutsche Stiftung*; wsparcia tego udzielano przez cały okres międzywojenny; bez pomocy z Rzeszy większość bibliotek mniejszości niemieckiej w Rzeczypospolitej nie byłaby w stanie kontynuować działalności.

Strona niemiecka bynajmniej nie bagatelizowała roli, jaką mogła odegrać niemiecka książka wśród zamieszkałych w Polsce Niemców lub osób o nieskrystalizowanym poczuciu przynależności narodowej.

Niezależnie od wysiłków zmierzających do zwiększenia oddziaływania niemieckiej książki wśród obywateli polskich narodowości niemieckiej, sytuacja po I wojnie światowej uległa istotnej zmianie. Biblioteki niemieckie musiały zająć postawę defensywną. Nie mogły one, jak uprzednio, podejmować na szerszą skalę prób germanizowania ludności polskiej, lecz ich podstawowym zadaniem w międzywojennej Polsce było wzmacnianie wśród Niemców „poczucia przynależności do niemieckiej wspólnoty narodowej”. Wydaje się też, że księżnice niemieckie odegrały tutaj wcale niemarginalną, aczkolwiek nie zawsze w pełni dostrzeganą przez badaczy rolę. Bez stosunkowo gęstej sieci bibliotek i dość bogatego księgozbioru na pewno trudniej byłoby izolować zamieszkały na terenie Rzeczypospolitej żywioł niemiecki od wpływów polskich i wychować w nacjonalistycznym duchu dużą część młodego pokolenia tamtejszych Niemców¹⁵.

W świetle poczynionych wyżej uwag wydaje się zasadne przytoczenie dokumentu, który poszerza niewątpliwie fragmentaryczny stan naszej wiedzy o bibliotekach mniejszości niemieckiej w Rzeczypospolitej. Autorem prezentowanego sprawozdania jest Kurt Lück, zaś jednym z adresatów był mieszczący się w Stuttgarcie Niemiecki Instytut Zagraniczny (*Deutsches Ausland-Institut*). Przytoczony *in extenso* dokument przybliżył nam przemiany prawno-organizacyjne, jakie miały miejsce w poznańskiej centrali w drugiej połowie lat trzydziestych. Dzięki jego treści uzyskujemy też lepszą orientację w założeniach, działalności i stanie księgozbiorów niemieckich bibliotek w Wielkopolsce, na Pomorzu, w

schaftliche Stellung der deutschen Bauern in Wohlynien 1919 - 1939. Bonn 1980, s. 173.

¹⁴ W. Kotowski, *op. cit.*, s. 362.

¹⁵ R. Dąbrowski, *op. cit.*, s. 151; W. Kotowski, *op. cit.*, s. 355.

Polsce centralnej. Wartościowe wydają się być zwłaszcza dane statystyczne oraz informacje świadczące o tym, że interesujące nas placówki nie ograniczały swojej działalności li tylko do upowszechniania niemieckiej książki na terenie Rzeczypospolitej. Niemieckie biblioteki koordynowały różne inicjatywy kulturalne i realizowały plany wydawnicze. Książnice te spełniały rolę centrów kulturowych. Miały one swój udział w utrzymywaniu się, a nawet wzroście niemieckich wpływów kulturowych wśród polskich obywateli narodowości niemieckiej.

Jednym z problemów badawczych jest kwestia czytelnictwa niemieckiej książki wśród osób politycznie biernych i czujących się Polakami. Wśród tych ostatnich dużą rolę w korzystaniu z zasobów niemieckich bibliotek odgrywały zapewne przyzwyczajenia czytelnicze, różny stan nasycenia polskimi bibliotekami, lepsza niekiedy znajomość języka niemieckiego, co było efektem uczęszczania przed 1919 r. do niemieckich szkół.

MAREK ANDRZEJEWSKI

ANEKS

Poznań, 15 grudnia 1937

Sprawozdanie Kurta Lücka: Die Arbeit des „Deutschen Büchereivereins“ in Posen

Die Deutsche Bücherei Posen¹⁶, die 15 Jahre sich vergeblich bemüht hatte, eine sichere satzungsmäßige Grundlage zu erhalten und nichts weiter als ein angemeldeter Verein für die Stadt Posen war, hat zu Beginn des Jahres 1937 eine Satzung für eine eingetragene, Posen und Pommerellen¹⁷ umfassende Organisation „Deutscher Büchereiverein e. V.“ von der Behörde genehmigt erhalten. Zweck und Tätigkeitsmittel sind laut Satzung folgende:

§ 4. Der Zweck des Vereins die Förderung und Verbreitung von Bildung und Kultur in allen deutschen Gesellschaftsschichten und zwar auf allen Gebieten der Wissenschaft und Kunst, unter Ausschluß der politischen und wirtschaftlichen Tätigkeit.

Die Mittel der Tätigkeit des Vereins haben kulturell bildenden Charakter. Zu ihnen gehören:

a) Außerdem (...) Tätigkeitsgebiete des Vereins, die Gründung und der Unterhalt von Bibliotheken und Lesezimmern, die von Mitgliedern und dritten Personen gemäß einer von Verein herausgegebenen Benutzungsordnung in Anspruch genommen werden können;

¹⁶ Poznań.

¹⁷ Pomorze.

- b) das Veranstalten von Vorträgen, Vorlesungen, literarischen Abenden, Vorstellungen;
- c) das Veranstalten von Instruktionkursen für Büchereileiter;
- e) das Veranstalten von Instruktionkursen für Büchereileiter.
- d) die Herausgabe und Verbreitung von Zeitschriften und Büchern, die Herstellung von Lichtbildern und Hilfsmitteln für die Bildungs- und Kulturarbeit;
- e) die Bekanntmachung seiner Mitglieder mit der Entwicklung der polnischen Bildung, Wissenschaft, schönen Literatur und Kunst, mit Hilfe von Vorträgen und Presseveröffentlichungen, sowie die Anregung und Unterstützung von Übersetzungen hervorragender Werke des polnischen Geisteslebens ins Deutsche.

Einen grossen Vorteil bietet unsere Satzung dadurch, daß wir Jugendliche von 14 - 18 Jahren aufnehmen können. Im Laufe des letzten Jahres haben wir in zahlreichen Fällen von unseren satzungsmässigen Rechten Gebrauch gemacht. Ortsgruppen, die die schon bestehenden oder neu gegründeten Büchereien als Rechtsträger übernahmen, wurden bisher gegründet in Posen, Bromberg¹⁸, Rakwitz¹⁹, Strelno²⁰ und Kirchplatz Boruj (Kr. Wollstein)²¹.

Schwierigkeiten wurden von Seiten der Behörde in keinem Falle gemacht. Auch von dem Recht, Schulungskurse zu veranstalten, haben wir in einem Falle Gebrauch gemacht. 42 Mädels, die sich besonders aktiv am völkischen Leben beteiligen, wurden im November zu einem 8-tägigen Schulungskursus in Posen zusammengeholt, zu dem das polnische Schulkuratorium die Genehmigung erteilte. Ein Vertreter dieser Behörde nahm an den meisten Vorträgen und praktischen Arbeiten des Kursus teil. In der „Woche des deutschen Buches“ haben wir gemeinsam mit den örtlichen deutschen Buchhandlungen in Posen und Bromberg Buchausstellungen und -kundgebungen veranstaltet.

Unser Ziel ist, im Laufe der nächsten Jahre das gesamte Büchereiwesen, das bisher ohnehin von uns aufgebaut und betreut wurde, auch rechtlich in die neue Büchereiorganisation einzugliedern.

Umfang des Büchereiwesens in Posen — Pommerellen.

Am 1. 4. 1936 hatten wir

151 Eigenbüchereien

4 Standbüchereien (Posen, Bromberg, Graudenz²², Dirschau²³)

15 Schülerbüchereien

41 Wanderbüchereien

In der Zeit von 1.4.1936 - 26.11.1937 wurden 8 Neugründungen mit 515 Bänden vorgenommen. Daneben liefen die regelmäßigen Ergänzungen der vier Standbüchereien.

Durch die Neuziehung der Wojewodschaftsgrenzen Posen — Pommerellens im Jahre 1938 können die deutschen Kolonien im Grenzgürtel Kongreßpolens (Kalisz²⁴, Turek, Konin, Koło, Sempolno, Wloclawek, Lipno, Rypin) von uns mitbetreut werden. Da der Lodzer²⁵ „Schul- und Bildungsverein“ in seinen Satzun-

¹⁸ Bydgoszcz.

¹⁹ Rawicz.

²⁰ Strzelno.

²¹ powiat Wolsztyn.

²² Grudziadz.

²³ Tczew.

²⁴ Kalisz.

²⁵ Łódzki.

gen nur die Städte als Wirkungsgebiet hat, kann ab 1938 unsere Tätigkeit in dem genannten Grenzgebiet in verstärktem Maße durchgeführt werden.

Durch die Initiative und mit den Mitteln der „Deutschen Bücherei Posen“ ist auch das Büchereiwesen in Kongreßpolen aufgebaut worden.

Dort befinden sich zur Zeit

78 Eigenbüchereien

83 Wanderbüchereien

1. Büchereizentrale in Lodz mit einem Buchbestand von ungefähr 11 000 Bänden.

Die dortigen Angestellten werden von uns besoldet. Die Ergänzung und der Wiederaufbau des Büchereiwesens wird mit unserer Hilfe durchgeführt. Über die Verwendung der von uns nach Lodz weitergegebenen Mittel wird peinlich genau Buch geführt und eine gründliche Kontrolle ausgeübt. In der Zeit vom 1.4.1936 - 26.11.1937 wurden in Kongreßpolen von Posen aus durchgeführt: 6 Neugründungen mit 241 Bänden, 12 Ergänzungen mit 798 Bänden sowie laufende Ergänzungen für die Zentrale in Lodz.

Auch die Büchereien im Cholmerland²⁶ und Wohlynien²⁷ sind von uns aus aufgebaut. Es befinden sich dort:

8 Eigenbüchereien

20 kleinere Büchereien.

In der Zeit von 1.4.1936 - 26.11.1937 wurden in diesem Gebiet 6 Ergänzungen mit 276 Bänden durchgeführt.

Zahlenangaben über den Leihbetrieb Deutsche Bücherei Posen

Im Betriebsjahr 1936/37 wurde sie von 13 062 Lesern in Anspruch genommen.

Verliehen wurden	23 273 Bände
Davon:	
Schöne Literatur	13 861
Belehrende Literatur	5 206
Jugendschriften	2 449
Zeitschriften (in Heften gezählt)	1 757
	<hr/> 23 273

Die Zahl der ständigen Leser ist im Vergleich zum Vorjahre um 225 gestiegen (880 : 655). Hervorzuheben ist die starke Zunahme an Lesern polnischer Volkzugehörigkeit (78), die nunmehr 258 zählen. Diese hohe Ziffer ist dadurch zu erklären, dass die Polen in ihren Büchereien wenig Literatur über das Neue Deutschland vorfinden und sie deshalb bei uns entleihen.

Im Betriebsjahr 1936/37 wurden 870 Bücher in 1081 Bänden neu eingestellt. Davon waren:

Schöne Literatur	299
Belehrende Literatur	498
Jugendschriften	93
Theaterstücke	163
Zeitschriften	28
	<hr/> 1081

²⁶ Chełmszczyzna.

²⁷ Wołyń.

Erworben wurden davon durch

Kauf	259
Spenden	758
Tausch (Mit Veröffentlichungen der Hist. Ges.)	64
	1081

Unsere Volksspielberatungsstelle (Posen) wurde in der Zeit vom 1.4.1936 - 26.11.1937 wie folgt in Anspruch genommen:

Theaterstücke and 776 Entleiher	3336 Stücke
Spielkleidung und Spielgerät	294 Stücke
Bühnenvorhänge	79 mal
Lichtbilder	164 (Stück)
Bildwerfer	32 mal
Vorträge	137 (Stück)
Kasperpuppen	5 mal

Deutsche Bücherei Bromberg

Die Deutsche Bücherei in Bromberg hatte im letzten Jahre mit großen Schwierigkeiten zu kämpfen. In der Stadt entstanden vier private Leihbüchereien als Erwerbsunternehmen, die zum großen Teil gerade durch minderwertige Literatur (Detektivromane usw.) den Leser anzogen. Dank der aufopferungsvollen Tätigkeit unserer dortigen Mitarbeiterinnen konnte der Ausleihebetrieb nahezu auf dem vorjährigen Stande gehalten werden. Insgesamt langten 31 014 Bände zur Ausgabe (gegen 34 077 Bände im Vorjahre). Davon wurden an Erwachsene 22 427, an Jugendliche 8 542 Bände ausgeliehen. Das Verhältnis der ausgeliehenen Unterhaltungsliteratur zur belehrenden ist 66,05% zu 33,95%. Um den Buchbestand noch mehr als im Vorjahre zu aktivieren, wurden 13 Bücherkisten mit 443 Bänden leihweise nach auswärts geschickt. Die Märchenstunden für Kinder wurden weiter gehalten (43 Märchenstunden mit 1082 Kindern). Der Leserstand der Bromberger Bücherei setzt sich aus 825 ortsansässigen und 171 auswärtigen, also insgesamt 936 Lesern zusammen, von denen 52 Polen sind.

Die Bücherei in Graudenz hat 366 Leser, die in Dirschau 199 Leser. Graudenz hatte im Berichtsjahre 1936/37 5 568 Leser und eine Gesamtausleihe von 10 987 Bänden. Dirschau hatte im Berichtsjahr 1936/37 4 042 Leser und eine Gesamtausleihe von 4 864 Bänden. Die Zentralbücherei für Kongreßpolen in „Deutschen Schul- und Bildungsverein“ in Lodz zählte am 1.4. 1937 1 156 ständige Leser.

In den kleineren Büchereien im Lande ist der Lesebetrieb nicht überall zufriedenstellend. Der Mangel an Mittel gestattet nur ein unvollkommenes Ergänzen der Bestände durch neue Literatur oder schaltete es sogar ganz aus. Die Spenden, die wir im letzten Jahr erhielten, deckten nicht einmal ein Zwanzigstel des dringlichsten Bedarfs.

Die „Deutsche Bücherei Posen“ als Kulturzentrale.

Die Posener Zentrale unserer Organisation hat nicht nur die Büchereiangelegenheiten auf einem räumlich ungeheuer großen Raum zu bewältigen, sondern hat noch zahlreiche andere Aufgaben zu erledigen:

1. Sie erledigt alle geschäftlichen und verlagstechnischen Angelegenheiten der „Historischen Gesellschaft für Posen“ mit, deren Geschäftsführer Dr. Alfred Lattermann²⁸ ist.

²⁸ Alfred Lattermann (1894 - 1945), od 1926 redagował „Deutsche Wissenschaft-

2. Sie betreut mehrer Studentenvereine, sogar den Lemberger²⁹. Der Unterzeichnete ist Vorsitzender der Posener Altherrenvereinigung.
3. Ihr Leiter ist Schriftleiter des Jahrweisers „Deutscher Heimatbote in Polen“, den die Deutsche Vereinigung herausgibt.
4. Sie vermittelt das Auftreten reichsdeutscher Redner und Künstler, wobei sie in allen musikalischen Angelegenheiten mit der polnischen Konzertagentur Rozmarynowicz zusammenarbeitet.
5. Sie fördert durch Veröffentlichungen und Vorträge die deutsche Sippen- und Heimatforschung in Polen.
6. Ihr Leiter hat im letzten Berichtsjahr ungefähr 40 Vorträge gehalten.

Trotz dieser umfangreichen Arbeit hat der Unterzeichnete nicht die finanzielle Möglichkeit, eine Sekretärin anzustellen.

Zum Schluß sei noch erwähnt, daß im März 1938 ein vom kulturpolitischen Standpunkt notwendiges wissenschaftliches Werk des Unterzeichneten in Druck erscheint „Der Mythos vom Deutschen in der polnischen Volksüberlieferung und Literatur“ (Forschungen zur deutsch-polnischen Nachbarschaft im ostmitteleuropäischen Raum).

Wir wenden uns mit der Bitte an unsere Freunde und Gönner und Förderer im Mutterlande, unsere Arbeit auch in Zukunft zu unterstützen. Angesichts des Zusammenschrumpfans des deutschen Schulwesens wachsen die Aufgaben des Büchereiwesens. Der Erhaltung von Blut und Boden galt seit jeher unser ganzer Einsatz. Daher betrachtet unsere Organisation die Erziehung unserer Volksgenossen zum völkischen Gemeinschaftswillen als vornehmste Aufgabe.

Bundesarchiv-Koblenz

Zespól: Deutsches Ausland-Institut, sygnatura R 57 1099 Polen 8, Nr 4, (bez paginacji)

liche Zeitschrift in Polen“, od 1934 wydawał wraz z Viktorem Kauderem „Deutsche Monatshefte in Polen“.

²⁹ Lwowski.